

30. *Uo.*, 258.

31. *Uo.*, 259–260.

32. *ÉLit* 1827/10, 401.

33. Kazinczy Ferenc, *Ürményi Ürményi József*, FMOM, 1826. április, 643–648.

34. A kritikai kiadás a per jegyzetanyagának *Fogadtatás* című fejezetében közli Thaisz szövegének második mondatát mint a vitára tett ironikus reflexiót, a recepció első állomásaként. *KFMM, i. m.*, 499–500.

BALOGH GERGŐ

Átlépni a múlt határain?

AZ EL NEM JÖVŐ JÖVŐ ALAKZATA ADY ENDRÉNÉL

Ady Endre modernségének mibenléte a modern magyar irodalom történetének egyik központi kérdése. Mint ismert, az irodalomtörténet-írás Ady költészetének legjellemzőbb, egyúttal irodalomtörténeti szempontból leginkább forradalmi vonásaiként a szimbolizmus jelhasználati paradigmájának meghonosítását,¹ a későromantikus versnyelv felforgató erejű lexikai és szintaktikai modulációját, valamint a nemzeti, vallási és szerelmi² témák radikális megújítását azonosítja.³ Az önnön folytonos megújítására törekvő, és ekként magával egybeesni képtelen modernség programjának perspektívájából azonban az előbbieket mellett, bármily különösnek hangozzék is ez, fontos kiemelt figyelemben részesíteni Ady költészetének messianisztikus karakterét is. Az *Új versek*, továbbá a *Vér és arany* megszólalásmódja – így a modern magyar irodalom paradigmaticusként megjelölt felnyílása⁴ – ugyanis aligha függetleníthető e költészet azon vonulatától, amelyet a messianizmus egy sajátos, tragikus változatának artikulációja határoz meg. Ady gyakran emlegetett, ám poétikai szempontból jobbra máig feltáratlan messianizmusa – amelynek inherens széttagolódása két igencsak jól elkülöníthető verscsoportot eredményez⁵ – mindazonáltal egyszerre jelentkezik a költészeti modernség konstitutív és dekonstitutív tényezőjeként.

Ennek az az oka, hogy az Ady-líra modernségének határai a magyar irodalmi modernség integratív történeti modelljének szemszögéből a benne ható messianizmus második változatával, valamint az ennek alapjául szolgáló hiperbolikus, integer lírai szubjektivitás alakzatával – mint romantikus örökséggel⁶ – szemben is kijelölhetők.⁷ Ady költészetének messianisztikus karaktere innen nézve egy önmagánál lévő, a líra teremtő potencialitását egészében birtokló, és ezt a potencialitást tettekre váltani képes („Nincs más, csak amit akarok / S csak kegyem adhat életet [...] Megtelvén buzgó áhitattal, / Szent Magamhoz imádkozok.” – *A megunt csatazaj*), a nyelv összefüggéseitől lényegében nem érintett én figurájának („Én voltam az Úr, a Vers csak cifra szolgál” – *Hunn, új legenda*); egy mindenkor a beteljesülésbe hajló ígéret („Mí bennem gyűlt, mindenkié / A vagyon. [...] nem lesz itt semmi, soha / Nélkülem.” – *Seregesen senkik jönnek*); a megváltás alakzatának leg-sajátabb megnyilvánulása („Mert üdv nekem: szomorú létem / Az Idő óramutatója / S minden bűnöm egy stáció, / Hol a Jövő új embere / Élet-útját vígabban rója.” – *Az Anti-Krisztus útja*). Habár a messianisztikus versbeszéd ez utóbbi változata

Adynál csupán *Az Illés szekerén* című kötettől szorítja mindinkább háttérbe az előbbi, a recepcióban nem számít egyedülálló jelenségnek, mikor úgy tűnik fel, mint ami – egyfajta „sorsvállalásként”, egészen az *Új versektől* kezdve – átjárja, és meghatározza az életművet.⁸ Ennek régi hagyománya van. A messianizmus második változatának totalizációját végrehajtó értelmezői stratégia már Kosztolányi Dezső 1929-es, provokatív Ady-olvasatában feltűnik, mely kultuszának zenitjén a költő modernségét többek között épp e karakterjegyre hivatkozva korlátozza.⁹

A csókok átka – amely azelőtt, hogy Ady az *Új versek*ben publikálta volna, a *Még egyszerben* is helyet kapott, *Csókok* címmel – azonban a 20. század első évtizede Ady-költészetének fentebb említett másik, nem kevésbé jelentős vonulatára nyithat ablakot.

*Valami szent, nagy éjszakán
Vad nászban megfogant az élet
S azóta tart a nász örökké,
Minden kis mozgás csókba téved.
Csókok világa a világunk,
Csókban fogan a gondolat,
Kicsi kis agyvelő-csomócskák
Cserélnek tüzes csókokat
S a legforróbb csókból szület meg
A legszebb, legnagyobb ige,
Mely hódítóan csap belé
A végtelenbe, semmibe
S a leglanyhább csókból fakadt ki
A szürkeség, a régi mása:
Nincs vad párzás, nincs tüzes csók ma
S nincs a világnak messiása.*

A vers által központi szerepbe helyezett különös „csók” nem korlátozható az emberi tevékenységek körére. A megjelenített teremtésmítosz felől nézve elsősorban ugyanis nem az erotika, hanem a mozgás és találkozás, az átvitel, a kommunikáció ez esetben ahumán világához tartozik. Az „élet” *A csókok átka* tanúsága szerint a csókok teljesítménye révén maradhat fenn, szakadatlanul ismételve a „vad nász” azon struktúramozzanatát, melynek létét köszönheti („S azóta tart a nász örökké, / Minden kis mozgás csókba téved. [...] Csókok világa a világunk”). A csók ebben az összefüggésrendszerben tehát jóval több, mint pusztán emberi aktus, hiszen a lírai én létének és világának lehetőségfeltételeként azonosítható, sőt tulajdonképpen a kimondás, a költői beszéd tekintetében is nélkülözhetetlen tényezőként nevezhető meg, amennyiben a gondolat a versben nem más, mint az „agyvelő-csomócskák” közötti csókváltás eredménye („Csókban fogan a gondolat”).

A születő gondolat két típusú lehet. Ezek – a csók figurális hálója által meghatározott módon – a végbemenő csók intenzitásfoka alapján különböztethetők meg egymástól. 1. A „leglanyhább” csók csakis olyan gondolatot lehet képes létrehozni, amely a „régí másaként” ismerhető fel, vagyis nem megújítja, hanem radikálisan

konzerválja a fennálló viszonyokat, méghozzá azok identikus elisméltése által. Ha a történelem menetét – amely a vers implicit belátásai szerint nem az ember, hanem a csókok, végső soron az élet uralhatatlan megnyilvánulása – akár mikro-, akár makroszinten efféle csókok határozzák meg, az nem menekülhet konstitúciójának rekurzív szerkezetétől, ami azt is jelenti, hogy egy ilyesfajta, vagyis identikus ismétlésekre épülő történelem aligha adhat teret olyan eseménynek, amely – átlépve a múlt iterációjának határait – a történeti idő, a történeti szingularitás lehetőségét kínálja fel. 2. A „legforróbb” csók és az általa előállított „gondolat” vagy „ige” ezzel szemben megtöri a történelem rekurzív szerkezetét, és biztosítja az esemény eljövételének lehetőségét. Az „ige”, mely a „végtelen” és a „semmi”, úgy tűnik, egymásba átfordítható tartományába íródik, ily módon, átlépve a lét határait, egy, a véges élet számára korábban hozzáférhetetlen dimenzióban rendezkedik be, vagyis az esemény, amely ekkor végbemegy, nem engedelmeskedhet semmilyen előírásnak vagy programnak, mely a világ fennálló rendje felől lenne elgondolható. Ugyanakkor végbemenetele felszámolja azt az indetermináltságot, mely az általa hozzáférhetővé tett tartományt meghatározza, hiszen a gondolat vagy ige valóban eseményszerű létesülése a költeményben a semmi és a végtelen egyfajta domesztikációjaként, azok implicit módon valamivé és végessé válásának formájában jelentkeznek („*bódítóan csap belé / A végtelenbe, a semmibe*” [kiemelés – B. G.]).

A „legforróbb csókhöz” köthető esemény – mivel a „régis mását” létesítő csókaktusok ellenalakzataként jelenik meg – teremti tehát meg az új és egyedi, ennyiben pedig a történeti idő lehetőségét. Azonban ha ez az esemény az indetermináltság felfüggesztését is jelenti, az élet a teremtő aktus lehanyaglása után ismét a világ otthonos összefüggésrendszerei között kell hogy találja magát.¹⁰

Az identikus ismétlések perspektívájából a történelem rekurzív szerkezetét megtörő esemény, a történeti idő felnyílása messiási eljövételként, az életet megváltó – hatalommal bíró és az esztétikai szférától sem idegen („A legszebb, legnagyobb ige”) – megnyilvánulásként tűnik fel. Rendkívül fontos azonban, hogy amellet, hogy a „S nincs a világnak messiása” sor explicitté teszi ezt, a vers időjelölése maga is arra hívja fel a figyelmet, hogy a messiási eljövétel csupán fiktitívitasában képzelhető el. Az, hogy a messiási eljövétel nem bekövetkezése, hanem be nem következése – és ekként a jövő el nem jövedele – felől nyer értelmet *A csókok átkában*, többek között a „szület meg” és a „fakadt ki” oppozíciójában válhat láthatóvá. Amíg a „fakadt ki” múlt ideje egyértelműen az identikus ismétlések valaha volt, és minden valószínűség szerint a jelenben is zajló/ható végbemeneteléről tudósít („nincs tüzes csók ma”), addig a „szület meg” időiségét illető rendkívüli alul-determináltság – az ige mind a *fog -ni* (jövő), mind az *-ik* (jelen), mind az *-ett* (múlt) protéziseivel olvashatóvá válhat – nem csupán a messiási eljövétel szigorú értelemben vett nem idői, az idő tartományának határain túlmutató, ám hatásait szükségszerűen az időben megnyilvánító voltára irányíthatja a figyelmet, hanem arra is, hogy még ha az esemény lehetséges bekövetkeztével számolunk is – és ez a versbeszéd tekintetében meghatározó –, nem hozható teljes bizonyossággal döntés afelől, hogy az végbement-e egyáltalán. Ez utóbbi vonatkozás miatt a messiási eljövételhez, a jövő felnyílásához eredendően hozzátartozik a fiktitívitas dimenziója, ráadásul, immár visszakanyarodva a vers tematikus szintjéhez, ahogy látható volt,

a költemény első fele éppen az identikus ismétlések jelen- és múltbéli uralmát emeli ki („ma”, „fakadt ki”), előkészítve a vers második felét, mely részben a múlt radikális kiterjesztését és ezáltal a jövő lehetetlenségét, el nem jövendőségét hangsúlyozza („S így leszünk mi, párzó királyok, / Kopottak, búsak, betegek, / Kiknek csókolni szomjas tűzzel / *Már nem szabad és nem lehet.*” [kiemelés – B. G.]). A vers zárlata – miután az azt megelőző sorok a csókok szubjektumainak finom át-helyezéseivel az „agyvelő-csomócskáktól” a lelken át elmozdult a (nem) cselekvő egyének felé¹¹ – ugyanakkor végül mégis felvillantja a megváltás ígérését: „Ha szomjas ajkak szomjas csókot / Csak szomjas ajkra hintenek, / Ma ez a föld üdvök Olimpia / S nem laknak itt: csak istenek.”

A földi világ „üdvök Olimpia”-vá, valamint az emberek („pázzó királyok”) istenkké való átváltozása, ahogy a gondolat, az ige eseményszerű születése, eszerint maga is a csókok intenzitásfokának növekedése által mehet végbe. Ez a növekedés egy hiányalakzat előállítását követeli meg. A csókok intenzitásnövekedése, a tüzes csók eseményszerű megtörténe az emberi interakciók szintjén a szomjúságon, a csók szomjazásán – mint a csókok eltűrésének ellenalakzatán („Az eltűrt csókok tunya nászán”) –, a csók mámorát biztosító vágyon alapszik. A csók szomjazása nélkül tehát nincs „tüzes csók”, és így nincs a múlt kiterjesztését, a történelem rekurzív szerkezetét megtörő esemény, vagyis nem lehetséges messiási eljövétel. A messiási eljövétel, ha van ilyen, az élet megváltásaként, az élet szentségének helyreállítójaként jelentkezik („Szent kéj a csók és szent az élet, / A pázzás végtelen sora / S átok a csók, átok az élet, / Ha nincs a csóknak mámor”), vagyis szemben a költeményben megjelenő történelmi rekurzióval, továbbá a tunyaság, a langyosság, a lomhaság és a mámor nélküliség egymással szorosan összefüggő diszpozícióival, melyek ennek érdekében hatnak, az élet profanizációjával helyezkedik szembe. Ady költeményében az emberi csókok szintjén az élet egyidejű profanizációjának és lehanyatlásának, valamint szentté avatásának és vitalizációjának pólusai állnak szemben egymással, és ekként a messiási eljövétel lehetőségeit ezek konfliktusa határozza meg. Az ígélet, mely az élet megváltására vonatkozik, ahogy az idézett szakaszban látható, mindazonáltal csakis feltételes módban – sőt, egy implikatív logikai szerkezetű mondat formájában – fogalmazódhat meg, amely mondat egyik legfontosabb funkciójává az válik, hogy egy másik, a versben korábban megjelenített jelent („nincs tüzes csók ma”) eltörölő vagy legalábbis felülíró jelent helyez kilátásba. Ez jól beleillik a költemény azon tendenciájába, amely a történelmi időt, a jövő lehetőségét elsősorban mint fikciót jeleníti meg, hiszen – bár a második szakasz uralkodó beszédmódját, eltérően az elsőétől, általában is a bizonytalanság és feltételesség határozza meg – az első szakaszához hasonlóan a második maga is inkább a múlt uralmának, a történelem (gazdasági vonatkozásokkal is bíró) rekurzivitásának meghatározó erőként való nyugtázása felé látszik elmozdulni („Úgy van talán: szép a világ s jó, / Mi vagyunk satnyák, betegek, / Jégfagyos csókokban fogantunk / S a fagy a lelkünk vette meg.”).

A csókok *átka* ennyiben egy, az időben hatni képtelen, mert el nem jövő jövő, egy üresbe futó ígélet alakzatát mutatja fel, közvetve saját megszólalását is a történelmi rekurzió egy mozzanataként megjelenítve. Az én beszéde tehát, noha képes felvillantani a messiási eljövétel és ezáltal a jövő lehetőségét, nem kerülhet kívül a

múlt uralmán (mint Adynál oly gyakran,¹² hasonló struktúra válik például *A magyar Ugaron* vagy a *Vízió a lápon* szervezőelvéé is), és ezért a jövőt s így a jövő ígéretét egyaránt fiktivitásában jeleníti meg. Az *Új versek*ben a múlttal konfliktusban álló, ám végső soron lehet, el nem jövő, mert elérkezni képtelen jövő alakzatának – *A csókok átka* mellett – az egyik leglátványosabb példáját a *Midász király sarjának* zárлата szolgáltatja: „Az el nem dalolt csodaszép daloknak, / A sohsem csókolt csókos asszonyoknak, / A csak álomban élő büszke tetteknek, / A szép holnapnak, meg nem érkezettnek / Vagyok királya, vagyok büszke hőse, / Aki útálja a mát, ezt a holtat, / Kinek az álma a szent, titkos Holnap”. Amennyiben az én itt a jövő királya vagy hőse, ám a jövő – akárcsak az „el nem dalolt” dalok, a „sohsem csókolt” csókok vagy a tetté nem vált tettek – saját hiánya, el nem érkezése, sőt a felsorolás logikája szerint, hasonlóan *A csókok átkához*: eredendően fiktív jellege felől nyer értelmet, a „Holnap” nem nyúlhat fel a „Holnap hőse” (*Új Vizeken járok*) által kifejtett nyelvi aktivitás révén. Ez azt is jelenti, hogy a lírai én megszólalása – a beszéd és a beszéd által színre vitt idődimenzió egybe nem esése miatt –, miközben messiási pozíciót hív, egy alapvetően nem messiási pozícióból hangzik fel. Ennek az az oka, hogy ez a megszólalás nem rendelkezik a nyelv és a tettek világa közötti törést áthidalni vagy elfedni képes erővel. A megváltás – legyen az tematikus szinten az élet („Aki útálja a mát, ezt a *holtat*” [kiemelés – B. G.] vagy metapoétikai szinten a megszólalás megváltása – ennél fogva mindig csupán ígéret lehet. Azonban mivel a vers a jövőt, mint látható volt, el nem jövődőségében tartja megragadhatónak, ez az ígéret tulajdonképp beválthatatlannak, üresnek, vagy akár azt is lehetne mondani, performatív erejét vesztett ígéretnek mutatkozik. Ady költészetének tragikus messianizmusa innen nézve az ígéret aktusának önmagával mint beszédttel való egybe nem esésén alapszik. Hasonló alakzatot visz színre a *Vér és arany*ban olvasható *A magyar Messiások* című vers is:

*Sósabbak itt a könnyek
S a fájdalmak is mások.
Ezerszer Messiások
A magyar Messiások.*

*Ezerszer is meghalnak
S üdve nincs a keresztnek,
Mert semmit se tehettek,
Óh, semmit se tehettek.*

A költemény messiásai nem képesek tetteket végrehajtani, nem tudják a megváltás ígéretét beteljesíteni. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy – a versben megjelenített krisztusi analógia nyomán – önfeláldozásuk rendre elmulaszt egybeesni az üdvözülés hozzáférhetővé tételének eseményével („S üdve nincs a keresztnek”). Hiába halnak tehát akár ezerszer is meg, a „magyar Messiások” halálukkal képtelenek elérni a (nemzeti) megváltást. Mint az *Új versek*, valamint a *Vér és arany* költészetében oly gyakran, a messianizmus bukása itt, ellentétben *A csókok átka* vagy a *Midász király sarja* által megjelenített strukturális lehetetlenséggel, mindenek-

előtt a messiási lét nemzeti karakteréhez – a magyar lét sajátos másságához, különös tragikumához („Sósabbak itt a könnyek / S a fájdalma is mások”) – kapcsolódik.¹³ A „magyar Messiások” hiába ígérnek – már színre lépésükkel is, főként azonban a versbeszéd által bejelentett sorsukkal („Ezerszer Messiások”) – megváltást, rendre elmulasztanak eleget tenni ennek az ígéretnek, vagyis nem képesek változást hozni a világba, a magyar nemzet sorsába, és ezért szigorú értelemben nem is tekinthetők messiásnak. Amennyiben a messiási léttől való elkülönbözés az általuk szükségszerűen előrevetett ígéret tette váltásának elmulasztásához köthető, a „magyar Messiások” mindenekelőtt azért nem hozhatják el az üdvözülést, mert nem felelnek meg a messiási ígéret létre hívását lehetővé tévő feltételrendszernek. Így csakis egy olyan ígéretet artikulálhatnak, amely nem tekinthető messiásinak. Eszerint a vers alanyai azért nem tettek semmit, azért mulasztották el rendre a megváltást, mert az annak lehetőségét megnyilvánító beszédett artikulációja – amelynek végrehajtását törvényszerűen mulasztják el – hozzáférhetetlen maradt a számukra. Ennek megfelelően a messiási ígéret önmagával való egybe nem esése, az ígérettétel aktusának permanens elmulasztása taszítja őket a halál szakadatlan, ám semmiféle valódi eredménnyel nem kecsegtető ismétlésébe.¹⁴ A „magyar Messiások” pontosan azért válnak le a messiási lét alapstruktúrájáról, hogy a nemzeti diszpozíció radikális másságát integrálva egy másik, jöellehet tragikus messianizmust életre hívva, kívül kerülnek azon. Azért maradnak tehát képtelenek megtörni a történelem rekurzív szerkezetét – amelyet terméketlen haláluk ciklikus rendje nyilvánít meg –, mert nemzeti meghatározottságuk és így létlehetőségeikre kiterjedő másságuk miatt eredendően a múlthoz, és nem pedig a jövőhöz tartoznak (ez a struktúra érhető tetten a ciklus egy másik darabjában, az *Egy jövő költőben* is). Elérkezésük ennél fogva nem kínálhat strukturális változásokat.

A „magyar Messiások” ezerszer ismétlődő, ám mindenkor eredménytelennek bizonyuló halála a fentiek perspektívájából nézve egy sajátos ürességgel bíró ígéret iterációját viszi színre. Ady költeménye ennyiben nem elfedi a nyelv és a tettek világának áthidalhatatlan szakadékát,¹⁵ sokkal inkább hangsúlyozza azt a „magyar Messiások” eljövételét és halálát az ígéret csődjeként megjelenítve. Ezzel mind az *Új versek* nyitóverseinek („Mégis csak száll új szárnyakon a dal” – *Góg és Magóg fia vagyok én...*; „Bús szerelmünkben nem fakad / Szomorú lényünknek a mása, / Másokra száll a gyermekünk, / Ki lesz a vígak Messiása, / Ki majd miértünk is örül.” – *A mi gyermekünk*), mind pedig nevezetes záródarabjának ellenalakzatát nyújtja („Új, új Vizekre, nagy szűzi Vizekre”, „Új horizontok libegnek elébed, / Minden percben új, félelmes az Élet”, „Nem kellene a megálmodott álmok. // Én nem leszek a szürkék hegedőse” – *Új Vizeken járok*). Ezek a versek az ígéretet implicit módon annak lefutása, beteljesülése felől értelmezik, és ekként a menetrendszerűen eseményé vált nyelvi tett, a múlttól való elfordulás – így a történelmi rekurzivitás megtörése –, egy önmagával egybeeső jövő esélyét kínálják fel (az identikusság és a messianizmus alakzata Adynál máshol is szoros érintkezést mutat: „Egyszer néznénk farkas-szemet, / Kivoltunkat egyszer lássuk, / Horkantan egyszer hadd legyünk / Egymásnak kemény Messiások.” – *Az elrejtett arcok*).¹⁶ A jövő felé való nyitottság és a jövő eljövetele Adynál persze nem csupán pozitív színben tűnhet fel. A haladásba hajszoltság, és ezáltal a történelmi időnek való ki-

szolgáltatottság implicit alakzatai – fenyegetések akár a csend, akár az ellenfelek irányából a lírai megszólalást – e tekintetben szintén rendkívül lényegesek (*Jó Csönd-herceg előtt, A muszáj Herkules*). Az ígéret aktusának felfüggesztettsége vagy bukásában való megjelenítése mindezzel szemben azonban az Ady-féle messianizmus egy olyan vonulatába tagozódik, amelyet pontosan azért nevezhetünk tragikusnak, mert, ellentétben az előbbivel, nem a nyelvi és a fenomenális szférák közötti problémátlan átmenetet, hanem a köztük lévő redukálhatatlan differenciát hangsúlyozza. Ily módon a nyelv nyelviségét összekapcsolja egy hívott és felvilantott, ám rendre megteremthetetlennek bizonyuló – mert csakis önmaga hiányát reprezentálni kész – jövő alakzatával.

Az Ady költészetében ható messianisztikusságot innen nézve a messiási idő adománya és ezen adomány önmegvonó operativitása egyszerre határozza meg. Ezért, míg egyes versek irányából a múlt, valamint a múlt által uralt jelen határain való átlépés kívánatosként vagy szükségszerűként, mindenekelőtt azonban: végrehajthatóként – sőt, bizonyos értelemben már mindig is végrehajtottként – tűnik fel, addig egy másik perspektívából épp e határátlépés lehetetlensége kerül az előtérbe („Futunk. S szegény tintás, rossz szívünkkel / Sohse érünk oda” – *A fehér kendő*). Amennyiben a permanens újítás programját saját vezérlőelvévé avató irodalmi modernség egyik elsődleges meghatározási kritériuma éppen az, hogy – mint azt Paul de Man írja – a korszak, amelyet modernnek nevezünk, felismerte-e saját modernségének, önmagával való egybeesésének lehetetlenségét,¹⁷ a nyelv és a fenomenális világ közötti hasadást elfedő és exponáló költői megnyilatkozások; a performatív erővel bíró, valamint az ilyen erővel nem rendelkező, önelmulasztó ígéret aktusai; az eljövendő és az el nem jövendő jövő alakzatai közül csupán az utóbbiak által kirajzolt összefüggésrendszer azonosítható az Ady-költészet modernségének konstitutív tényezőjeként. Ady költészete, miközben soha nem szűnik meg a jövő bűvöletében működni, ezt a jövőt gyakran felfüggesztettségében, eltérültségében vagy egyenesen lehetetlenségében jeleníti meg. Ezzel aláássa a lírai szubjektivitás beszédaktus-termelő/-beteljesítő potencialitását és így a költői megszólalás messianisztikus karakterét. Ha a költői megnyilatkozás annak ellenére, hogy nem kíván az lenni, maga is csupán a történelmi rekurzivitás egy struktúramozzanata, tehát a történelem viszonyainak újratermelője, az általa színre vitt beszéd önmagától való elhasonulása, önmaga másikává válása felől nyer értelmet. Ezzel pedig a szubjektivitás egy olyan tagolt struktúráját alapozza meg, amely a *Most pedig elmémulunk, A föltámadás szomorúsága* vagy épp *A békés eltávozás* című versek, vagyis az én destabilizációjának poétikája előtt nyitja meg az utat.

JEGYZETEK

1. Erre már Horváth János rámutatott: „Ez már nem metafora, hanem szimbólum.” Horváth János, *Ady s a legújabb magyar líra = Horváth János irodalomtörténeti és kritikai munkái V.*, szerk. Korompay H. János – Korompay Klára, Osiris, Bp., 2009, 289. Lásd még: Komlós Aladár, *A szimbolizmus és a magyar líra*, Akadémiai, Bp., 1965, 34–50. Továbbá: Szegedy-Maszák Mihály, *Ady és a francia szimbolizmus = Uő., Megértés, fordítás, kánon*, Kalligram, Pozsony, 2008, 314–333. „Akasszanak fel, ha értem. De akasszanak fel, ha hat-hét irodalomban, melyet nyelvtudással megközelíthetni: sok vers akad ilyen egész értelmű, ilyen mellet és elmét betöltően teljes kicsengésű.” – írja Ignóty 1907-ben *A fekete*

zongoráról. Ignó, *Ady Endre* = Uő., *Válogatott írásai*, szerk. Komlós Aladár, Szépirodalmi, Bp., 1969, 318.

2. Kenyeres Zoltán ezt főként a Léda-versekhez köti, a későbbieket ezeknél jóval konvencionálisabbnak minősítve (Vö. Kenyeres Zoltán, *Ady*, Hungarovox, Bp., 2019, 52–53.). Azonban nem szabad megfeledkezni arról, hogy Ady második pályaszakasza eredményezett legalább egy, a nyelv nyelviségét a Léda-verseknél jóval erőteljesebben megnyilvánító, ráadásul a megszólítotthoz a korábbiakhoz hasonlóan extrém módon forduló költeményt, az *Öreg legény szerelmét* („Ma még futhatsz s itt hagyhatsz bátran / Imát s átkot összerebegve: / Jaj, a te szép, gyönyörű nyakad / Ne kerüljön fojtó kezembe.” Mint ilyen, ez a vers – nyelviségét radikálisan előtérbe állítva – a Léda-korpusz poétikai korlátain való túllépés lehetőségét villantja fel, méghozzá a nyelvi közvetítettség tapasztalatát hangsúlyozva. Utolsó két sora ugyanis éppúgy olvasható átokként, mint imaként: a strofa zárómondatához ezáltal sajátos eldönthetlenség társul, amelyet az átok és az ima beszédaktusainak egyazon szintaktikai egységben való egyidejű megjelenítése, a két alapvetően különböző típusú megnyilatkozás kimondás általi egybegyűjtése, „összerebegése” állít elő. Innen nézve az *Öreg legény szerelme* lényegesen modernebbnek mutatkozik a nyelvet tulajdonképp instrumentalizáló, Léda-központú szerelmi költészet megszólalásmódjánál. A tanulmányban szereplő versidézetek forrásai: *Ady Endre Összes versei II. 1900–1906. jan. 7.*, s. a. r. Koczák Sándor, Akadémiai, Bp., 1988. *Ady Endre Összes versei*, a szövegeket gondozta és a jegyzetek összeállította Láng József – Schweitzer Pál, Szépirodalmi, Bp., 1977.

3. Az Ady-költészet e jellegzetességeire már Schöpflin Aladár felfigyelt: Schöpflin Aladár, *Ady Endre*, Nyugat, Bp., 1945², 151–162. Továbbá: Schöpflin Aladár, *A magyar irodalom története a XX. században*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Bp., 1937, 176–177. Horváth János a tematikai újítást egyfajta profanizációként ragadja meg: Horváth János, *Ady = Horváth János irodalomtörténeti és kritikai munkái V.*, 320. Lásd még: Eisemann György, *Modernitás, nyelv, szimbólum = A magyar irodalom története II. 1800-tól 1919-ig*, szerk. Szegedy-Maszák Mihály – Veres András, Gondolat, Bp., 2007, 690–691.

4. Lásd ehhez: Bednatics Gábor, *Modern mítoszok és az újírási lehetőségei. A líraolvasás esélyei a 21. században*, Ráció, Bp., 2016, 21–30. A magyar költészeti modernség 19. századi gyökereire világít rá, és ezáltal Ady kezdeményező szerepét is viszonylagosítja: Bednatics Gábor, *Kerülőutak és zsákutcák. A modern magyar líra kezdetei*, Ráció, Bp., 2009.

5. Erre már Király István rámutatott: Király István, *Ady Endre II.*, Magvető, Bp., 1970, 282–286. Király mindazonáltal túlhangsúlyozza a messiási el nem jövetel alakzatának dominanciáját az 1900-as évek pályaszakaszát illetően. Fontos látni, hogy amíg a *Versékben* a messiási eljövétel még csak meg sem kérdőjeleződik (*Karácsony*), addig a *Még egyszer* ilyen szempontból maga is csupán ellentmondásos képet mutat – megelőlegezve az *Új versek* megszólalásmódjának pluralitását –, hiszen az olyan, a messianizmus tragikus típusába sorolható versek mellett, mint a *Csókok* vagy a *Békesség ünnepén*, például az *Óda a betűkről* is olvasható benne, amely az írás megváltó erejét, közvetve pedig az irodalmi és sajtómunkások messiási szerepét élteti. Ez persze nem jelenti azt, hogy a messiási eljövétel alakzata Adynál ne nyomná el idővel a messiási el nem jövetelét, hogy az aztán a (messiási) várakozás alakzataiban törjön fel *A balottak élénben*.

6. Vö. Halász Gábor, *A líra balála* = Uő., *Válogatott írásai*, Magvető, Bp., 1977, 418.

7. Vö. Kulcsár Szabó Ernő, *Az „én” utópiája és létesülése. Ady Endre avagy egy hatástörténeti metalepszis nyomában* = Uő., *Irodalom és hermeneutika*, Akadémiai, Bp., 2000, 160; 166–168.

8. Kenyeres, *i. m.*, 21; 36–37. A későbbiekben még szóba kerülő *Új Vizeken járok* című verset Vezér Erzsébet – ezzel háttérbe szorítva a fentebb emlegetett másik, nem kevésbé jelentős vonulatot – az Ady-költészet programadó darabjaként azonosítja: Vezér Erzsébet, *Ady Endre élete és pályája*, Seneca, Bp., 1997², 131.

9. „Gondolkodásának főtengelye: a messianizmus. Az a tudat, hogy a világ boldogtalan s az a hit, hogy valakinek, egy új megváltónak kell jönnie s az majd mindent helyrehoz.” – írja Kosztolányi, számára később súlyos problémák sorát okozó cikkében. Kosztolányi Dezső, *Az írástudatlanok árulása*, A Toll, 1929. július 14., 12. Lásd ehhez: Veres András, *Kosztolányi Ady-komplexuma*, Balassi, Bp., 2012. Kosztolányi megállapítása persze maga sem gyökértelen. Szabó Dezső Adyt 1911-ben egyenesen – egy „romantikus” – Jézus Krisztussal rokonítja: Szabó Dezső, *A romantikus Ady* = Uő., *Ady*, Magvető, Bp., 1982, 11–27. Az Ady kvázi-megváltói szerepére való hivatkozások II. világháború utáni karrierje ugyanakkor nem függetleníthető az Ady-recepciónak a forradalom témája iránt tanúsított élénk, és egy időben szinte kizárólagos – Ady költészetét egy üdvtörténeti narratívába ágyazó – érdeklődésétől sem. Ez

utóbbi vonatkozáshoz lásd: Szirák Péter, *Kanonizációs stratégiák, történeti konstrukciók az Ady-recepcióban* = *Tanulmányok Ady Endréről*, szerk. Kabdebó Lóránt – Kulcsár Szabó Ernő – Kulcsár-Szabó Zoltán – Menyhért Anna, Anonymus, 1999, 36–38. Valamint: Gintli Tibor, *A Minden-élmény jelentősége Ady lírájában* = Uő., *Irodalmi kalandtúra*, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Bp., 2013, 15–17.

10. Ehhez az összefüggéshez – mely a modernitás és a történelem összefüggése – lásd: Paul de Man, *Irodalomtörténet és irodalmi modernség* = Uő., *Olvasás és történelem*, ford. Nemes Péter, Osiris, Bp., 2002, 82.

11. „Úgy van talán: szép a világ s jó, / Mi vagyunk satnyák, betegek, / Jégfagyos csókokban fogantunk / S a fagy a lelkünk vette meg. / Szent kéj a csók és szent az élet, / A párzás végtelen sora / S átok a csók, átok az élet, / Ha nincs a csóknak mámora, / Az eltúrt csókok tunya nászán, / A langyos csókok éjjelén / Az átok egyre nő fölöttünk / S így lesz az élet lomha, vén. / S így leszünk mi, párzó királyok, / Kopottak, búsak, betegek, / Kiknek csókolni szomjas tüzzel / Már nem szabad és nem lehet.”

12. Vö. Vezér, *i. m.*, 118.

13. Vö. Király István, *Ady Endre I.*, Magvető, Bp., 1970, 196.

14. A *Vér és arany* versei kapcsán szintén a beteljesülés ritkán kiemelt „kudarcáról” szól: Szegedy-Maszák, *i. m.*, 326.

15. Vö. Werner Hamacher, *Afformatív, sztrájk*, ford. Szabó Csaba = *Az árnyék helye. Tanulmányok a batalom, a morál és az erőszak kérdéseiről*, szerk. Gulyás Gábor – Széplaky Gerda, Kalligram, Pozsony, 2011, 209. Lásd ehhez: Balogh Gergő, *Afformatív. A performativitás kritikája Werner Hamacher munkásságában*, Alföld, 2019/6, 72–89.

16. Ellentétben Kenyeres Zoltán szerepelméletének belátásaival, melyek szerint az Ady-versben megjelenő én elsősorban olyan szerepként értelmezhető, amely nem vonatkozatható vissza egy mögöttes szubjektum valóságára, és így nem egy szubjektum megnyilatkozásairól, hanem az egymással egyenértékű, párhuzamosan jelenlévő szubjektumokról, a szubjektivitás plurális struktúrájáról beszélhetünk e költészet esetében (vö. Kenyeres, *i. m.*, 56–57; 71–72.), az Ady-versek, mint a fenti példánál is látható, nagyon is tételeznek egy, az olvasás számára mindenkor hozzáférhetetlen tartományt, ráadásul még csak az sem biztos, hogy a lírai én különböző változatainak prezentációját saját teljesítményükként mutatják fel (ami nem az alkotó, hanem a befogadó kitüntetését jelenti). Sőt, az Ady-versek megnyilatkozását gyakran egy, az irodalmi befogadás számára hozzáférhetetlenként tételezett, ám ennek ellenére vagy éppen emiatt újra és újra kilátásba helyezett tartomány, az én autentikus léte határozza meg („Gerjedd lelkemnek ki látta valóját?” – *Ki látott engem?*), amely az olvasás során előállított szubjektivitás szerkezetébe egyfajta hiányként íródik.

17. Vö. de Man, *i. m.*, 75; 83–84.

KONKOLY DÁNIEL

Minden mozgásban van

AZ ERŐSZAK METAPOÉTIKUS VONATKOZÁSAI OVIDIUS *METAMORPHOSES* CÍMŰ MŰVÉBEN

Ovidius *Metamorphoses* című műve kimeríthetetlen tárháza a különböző szembenállások közötti határok elbizonytalanításának. Emberek változnak állattá, növénynyé, tárgyakká vagy éppen istenné, holtak támadhatnak fel, továbbá a korban szigorúan elválasztott műfaji jellemzők folynak egymásba: a költemény hexameterben íródott, de nem hőseposz; a szerelmi elégiák témáit és nyelvét használja, de nem disztichonos. Ovidius műve gyakran él narratív határsértéssel is: az elbeszélő többször megszólítja az olvasót. Elmosódhat a határ például különböző érzékterületek között is: Narcissus történetében a látás és a hallás között.¹ Ezeknek a határ-